

FRANCISCO FUSTER

Azorín, Catalunya i el catalanisme

Nos figuramos hablar ahora como catalanes. Sus pugnas por la libertad son nuestras pugnas. Las aspiraciones humanas son idénticas en todos los climas. En la región ideal de la Justicia —que no reconoce fronteras—, todos los hombres son hermanos. En esa región ideal ha luchado Cataluña, al luchar para sí, por toda España.

AZORÍN, «Todo un pueblo»,
Ahora (9-V-1935)

De Rubén Darío a Miguel de Unamuno, passant per Azorín o Pío Baroja, foren molts els escriptors de la Generació del 98 que sentiren un especial interès per la cultura catalana de la darrera dècada del segle XIX i les primeres del segle XX. En major o menor mesura, tots van veure en Catalunya una terra pròspera, no sols des del punt de vista econòmic, sinó també des del punt de vista cultural, perquè consideraven que era la porta d'entrada a Espanya de corrents artístics francesos i europeus com el Naturalisme, el Romanticisme, el Simbolisme o l'Impressionisme. En el cas concret d'Azorín, a més, a eixa admiració compartida cal afegir la circumstància personal que, durant un important període de la seua llarga carrera,

Francisco Fuster és professor al Departament d'Història Moderna i Contemporània de la Universitat de València, especialista en la història de la cultura espanyola del segle XX

NOTA: Aquest treball forma part del Projecte de recerca «Josep Pla y el periodismo literario en Cataluña, España y Europa (1918-1981)» (Ref. PGC2018-101783-B-I00), finançat pel Ministeri de Ciència, Innovació i Universitats. Una primera versió fou presentada com a ponència a la jornada Barcelona-València: una singularitat amarga?, que va tenir lloc al MUHBA el 3 d'octubre de 2020

el nostre autor mantingué un estret vincle professional amb aquesta terra, a través de les seues col·laboracions a la premsa catalana, primer al *Diario de Barcelona*, on escrigué durant els seus inicis com a periodista, després al periòdic *La Vanguardia*, on publicà al voltant de dos-cents articles, entre 1910 —quan el va fitxar Miquel dels Sants Oliver— i 1918; i, finalment, a la prestigiosa revista *Destino*, on també va estampar la seua firma com a col·laborador destacat durant els anys de la postguerra franquista. Des d'aquest punt de vista, pocs intel·lectuals espanyols, no nascuts a Catalunya, conegueren i enaltiren tant la història dels catalans com ho va fer l'autor de *La voluntad*, qui, a la altura de 1931, feia afirmacions tan inequívokes com aquesta: «¡Qué vida tan intensa la de esta nación desde hace siete siglos! La ondulación de la historia de Cataluña es interesante; nada más curioso e instructivo. Seguir las fluctuaciones de la nación catalana desde la Edad Media hasta el presente es contemplar el más bello panorama» (Azorín, *Crisol*, 19-VIII-1931).

Per a conèixer l'evolució del pensament azorinià sobre Catalunya i el catalanisme, el millor és fer un repàs general a l'obra periodística del nostre autor. Primer, perquè és ací, en la batalla ideològica del dia a dia, on més i millor s'escolta la veu de l'Azorín intel·lectual; segon, perquè els més de cinc mil articles que l'escriptor de Monòver publicà a la premsa són, al meu parer, la seua contribució més potent i original, en quantitat i qualitat, a la història de la cultura espanyola contemporània. De fet, tot i que algunes de les seues novel·les hagen esdevingut clàssics, si ha entrat al cànon ha estat, precisament, pels seus assaigs de crítica literària que són, en la seua majoria, recopilacions d'articles publicats amb anterioritat a les efímeres planes de periòdics i revistes.

Les primeres opinions del nostre protagonista sobre el tema que m'ocupa provenen d'una data tan primerenca com finals del segle XIX, quan Azorín ni tan sols existia com a tal, atès que encara firmava els seus articles —textos, de vegades, anarquistes i incendiaris, a les antípodes del que després identificaríem com el seu estil— com José Martínez Ruiz o amb algun pseudònim. De vegades, fins i tot, els publicava sense firmar-los. És el cas, per exemple, de dos articles que va publicar el 1898, al periòdic *El Progreso*, i d'un altre que va sortir el 1900, a la revista *Madrid Cómico*. El primer és un comentari a propòsit de l'aparició del primer número de la revista *Catalonia*, en què Azorín feia el primer elogi que se li coneix de la jove intel·lectualitat catalana i del context de llibertat en el qual treballava i creava, en contrast amb l'ambient, viciat per l'enveja, que es respirava a la resta d'Espanya: «En Castilla no hay juventud literaria, no hay literatura joven; en Cataluña la hay vigorosa, enérgica, decidida. Aquí hay viejos engreídos, soberbios viejos, que miran con desdén al que principia, y hay jóvenes vanidosos, enfáticos, relleno el cerebro

de la última revista, prontos a batir palmas ante el más flamante ídolo de la moda» (Azorín, 1972: 145). Al segon article, datat vuit dies després, els elogis eren encara més contundents: «Admiro sinceramente la literatura catalana», sentenciava un joveníssim Martínez Ruiz. «Hay en Cataluña lo que aquí falta: perseverancia, laboriosidad, tesón en el estudio, ansia de conocer». Però no eren afalacs gratuïts ni incondicionals. El que Catalunya fora una regió distinta a la resta d'Espanya, amb una cultura superior, no era obstacle, segons l'autor, perquè, de tant en tant, els seus propagandistes es passaren de frenada a l'hora d'exagerar el valor d'allò que era propi i menysprear el que venia de fora. Ho explicava amb un to mesurat, però amb rotunditat i un toc d'ironia:

Cataluña, es cierto, es un pueblo aparte; nada tiene de común con las demás regiones españolas, ni historia, ni lengua, ni literatura, ni costumbres. Es una nación independiente, moralmente independiente, posee tradiciones propias, industria, arte, *espíritu* privativo. Pero todo esto no es razón para que se niegue lo de fuera y se llegue hasta caer en apologías y paralelos verdaderamente ridículos.

Sobre la mesa tengo un periódico barcelonés *Lo Regionalista*.

Lo Regionalista hace la crítica del libro *Lluhernas*, de Marinello, y llama a Apeles Mestres «el Tenyson catalán». Conforme con que a Mestres se le compare con el poeta inglés, y no sólo que se le compare, sino que se le ponga por encima. Apeles Mestres es un cabal artista, y el crítico de *Lo Regionalista* tiene razón. Pero siguen las comparaciones, y llama a Guimerá nada menos que «lo Shakespeare contemporani»...

Como estas cosas se escriben muchas en Barcelona. ¿Cree Pérez Jorba que esto es serio? (Azorín, 1972: 150-151)

Dos anys més tard tornà sobre la dicotomia Catalunya/Castella en un article més matisat en què emprava una metàfora —la contraposició entre «hidalgos y genoveses»— per a referir-se a la diferent naturalesa de castellans i catalans. Assenyala Martínez Ruiz el 1900 que Catalunya mai no va entendre Castella, perquè la mentalitat excessivament pragmàtica i comercial de la burgesia catalana li impedia comprendre l'esperit castellà, que era fonamentalment artístic i despreocupat: «Frente a Cataluña burguesa, regateadora del céntimo, sórdida, sin ideales, sin robustas tradiciones artísticas, está Castilla, pobre, dadivosa, soñadora, artística; frente al noble descuidado, el mercader cuidadoso; frente al hidalgo desprendido, el ginovés que lo explota y vilipendia» (Azorín, 1972: 181-182).

Durant els primers anys del segle XX, que foren crucials per a ell, però també complicats, perquè coincidiren amb el període de la seua definitiva instal·lació a

Madrid i de la seua consolidació com a periodista, el tema català no és prioritari en les seues columnes, però ni desapareix, ni hi minora el seu interès. La prova és que el 30 de març de 1906, el diari *Abc*, que l'havia incorporat un any abans com un dels seus fitxatges estel·lars, petició expressa del seu fundador, Torcuato Luca de Tena, publicava una nota informativa, titulada «Azorín, en Barcelona», on anunciava que l'havien traslladat a la capital catalana com a enviat especial, amb una missió concreta: «oír el pensamiento de las personas más salientes de Cataluña» i «recoger el estado de opinión de todas las clases sociales acerca de la cuestión catalana» (*Abc*, 30-III-1906). Entre el 31 de març i el 21 d'abril de 1906, Azorín publica en el *Abc* una sèrie de cròniques, amb el títol genèric «En Barcelona», en què, a més de contar-hi l'arribada i instal·lació a la ciutat comtal, va reunir les seues entrevistes personals amb prohoms de la cultura catalana, els noms dels quals paga la pena citar. L'advocat Jaume Carner, els periodistes Miquel dels Sants Oliver, Josep Roca i Roca, Eusebi Corominas i Emili Junoy; els arquitectes Josep Puig i Cadafalch i Lluís Domènech i Montaner, i els polítics Alejandro Lerroux i Enric Prat de la Riba.

Una nòmina imponent, formada per persones amb sensibilitats i militàncies diferents, més o menys pròximes al catalanisme, però que, en qualsevol cas, demostren que Azorín es va prendre molt seriosament el seu encàrrec, atès que en tots els articles de la sèrie es percep que l'entrevistador coneix bé els entrevistats i sap situar les seues opinions dins el context polític i social del moment. Per la seua part, les respostes d'aquests catalans il·lustres exemplifiquen que hi havia una diferència notable entre els joves intel·lectuals de la Generació del 98, preocupats pels mals de la pàtria, però desorganitzats com a grup i sense un projecte polític propi, i els seus homòlegs catalans, la preocupació pel país dels quals sí que es traduïa en una política concreta, desenvolupada des de les institucions. Com ha assenyalat Santos Juliá, els intel·lectuals catalans de principis del segle XX no són «meros ideòlogos», ni es limiten a accions aïllades de protesta, sinó que busquen la mobilització social a través del seu propi exemple: «lo que escriben si son literatos, las casas o palacios que construyen, o las iglesias y monasterios que reforman, si son arquitectos, los pleitos que defienden si son abogados, están relacionados con lo que pretenden hacer en orden a la recuperación de la nación catalana desde las instituciones que administran y dirigen» (Juliá, 2002: 89).

A principis de 2020 es va saber, gràcies a la troballa d'un document inèdit, custodiat a l'arxiu de la Fundación Antonio Maura, que aquell viatge de 1906 no fou únicament una corresponsalia per a l'*Abc*, sinó que Azorín es desplaçà a Barcelona amb una segona intenció, fins ara totalment desconeguda: redactar un breu

informe (6 fulls), titulat «Etopeya de los principales regionalistas», per encàrrec del mateix Antonio Maura, amic personal de l'escriptor alacantí (Alberola, 2020). L'objectiu de Maura era recollir, a través de les entrevistes i gestions que poguera fer el nostre autor, informació que li resultara útil en el seu intent de tornar a presidir el govern, com, de fet, així va ocórrer quan, el 25 de gener de 1907, el polític conservador, d'origen mallorquí, tornà a ser investit com a president del Consell de Ministres, amb el suport de la Lliga Regionalista, aleshores liderada per Prat de la Riba i per Francesc Cambó, amb qui Maura tenia bona sintonia.

Després de deu anys de relatiu silenci, Catalunya reapareix amb molta força en l'obra periodística d'Azorín el 1916. És l'any en que la Lliga Regionalista publicà el manifest «Per Catalunya i l'Espanya gran», redactat per Enric Prat de la Riba i firmat pels diputats i senadors del partit. La publicació d'aquest manifest, en què es denunciava la poca sensibilitat de Madrid amb la personalitat de la societat catalana i el nul pes dels polítics catalans al govern d'Espanya, suposà l'inici d'un procés reivindicatiu que desembocaria en la campanya dels anys 1918 i 1919, en favor de la concessió, per part del Parlament espanyol, d'un Estatut d'Autonomia per a Catalunya. Com a intel·lectual i com a polític (aquell mateix any fou elegit, per tercera vegada, diputat del Partit Conservador), Azorín va voler participar en el debat i, entre 1916 i 1917, publicà diferents articles de premsa en els quals argumentà la seua posició sobre el tema, sempre de forma ponderada, però sense escatimar en cap moment les seues opinions, encara que foren incòmodes per a les dues parts implicades.

El 6 de juny de 1916 publicà un article a *La Vanguardia* on, emprant la fórmula del diàleg fictici entre dos personatges inventats, atribuïa a un d'ells la premissa des de la qual, segons ell, havien de partir els polítics catalans als quals se'ls cridava «¡viva España!» al Congrés dels Diputats, a Madrid, amb una clara intenció provocadora: «es preciso que Cataluña sepa que una cosa son esos gritadores de profesión y otra el resto de los españoles. El resto de los españoles siente, como Cataluña, ansias de ser libertada de una tiránica y grotesca oligarquía» (Azorín, *La Vanguardia*, 6-VI-1916). Dos dies més tard, a la seua columna diària a l'*Abc*, repetia la mateixa idea: «no confunda Cataluña una grey de discurseadores profesionales con el resto de los españoles. El resto de los españoles está ansioso de las mismas reivindicaciones, del mismo resurgimiento, de la misma vida nueva que Cataluña». A més, censurava els polítics espanyols que acusaven els seus homòlegs catalans de ser antipatriotes, per ser separatistes, perquè, segons ell, no hi havia res més antipatriota que ser un corrupte i, d'això, de tripijocs i enganyifes al poble, els diputats espanyols a les Corts eren els qui més sabien:

hay un separatismo más terrible y destructor que este: el separatismo callado, lento, permanente, difuso, de aquellos que, siendo los directores de la nación, hacen con sus corruptelas, su falacia, su indelicadeza, sus torpes manejos, sus engaños, su infecunda charla, que la masa de ciudadanos, desesperanzados, vaya sintiendo una profunda tristeza al pensar en su Patria (Azorín, *Abc*, 8-VI-1916).

Tres dies després, en un altre article de l'*Abc*, explicitava per primera vegada la seua teoria sobre quina era l'única via possible per solucionar el conflicte entre Catalunya i Espanya. En la seua opinió, els diputats catalans tenien raó en la majora de les seues reivindicacions, sobretot en allò que feia referència al desastrós funcionament d'un estat corcat per la corrupció i incapaç de qualsevol reforma. Ara bé, el que demanava als diputats catalans era que formaren un grup parlamentari propi i cohesionat, no per exigir l'autonomia, sinó, ans al contrari, perquè fora aquest grup català, per estar més capacitat que la resta, el que liderara la transformació que Espanya tant necessitava:

ese grupo de diputados independientes, actuando todos los días, en todos los momentos, perseverantemente, incansablemente, en el Congreso, bastaría para renovar y transformar de arriba abajo la política española. ¡Qué fuerza tan enorme representarían esos diputados en la vida de España! ¡Y cómo ellos decidirían en la formación, desenvolvimiento y muerte de los Gobiernos! (Azorín, *Abc*, 11-VI-1916).

Dos dies més tard tornava a la càrrega amb la mateixa idea, en aquest cas des de *La Vanguardia*: «¡Qué los diputados catalanes permanezcan inmovibles en sus escaños y que ejerzan en todos los momentos la verdadera función parlamentaria de fiscalización! Con eso bastaría». I insistia en que les crítiques que feien els polítics catalans a la farsa de la Restauració canovista eren les mateixes que feia qualsevol espanyol mínimament sensat i honest: «en toda España se piensa como Cambó piensa; es decir, que todo el mundo en provincias está tan fastidiado y ahído de la farsa que se desenvuelve en Madrid, como lo están los catalanes y como lo estamos los que en el mismo Madrid vivimos. Y lo hemos dicho así millones de veces» (Azorín, *La Vanguardia*, 13-VI-1916).

Així va seguir durant alguns dies. El 15 de juny de 1916, a la seua columna de l'*Abc*, apel·lava als representants catalans, tant al Congrés com al Senat, perquè prengueren la iniciativa i lideraren la tasca de regenerar Espanya de la corrupció que la corcava: «¿Hasta cuándo va a durar este estado de cosas? ¿Adoptarán los representantes de Cataluña la actitud enérgica, decidida, que a estas horas espera ya

toda España?». I insistia, una vegada més, en una idea que sempre el va preocupar: deixar ben clar que l'enfrontament entre Catalunya i Espanya era una entelèquia, interessadament fabricada per uns pocs, però en absolut compartida pel conjunt de la població espanyola:

Esa oposición que se trata de crear entre Cataluña y el resto de España, ve España entera que es un artificio de los políticos anticatalanes. Toda España repite y corrobora la crítica que los diputados catalanes hacen de los vicios y corruptelas tradicionales. Y toda España, como Cataluña, con la misma ansia, con la misma vehemencia, desea que sean destruidos los viejos y carcomidos armatostes de nuestra política (Azorín, *Abc*, 15-VI-1916).

Pocs dies després, també a l'*Abc*, apostava per una regeneració del país que havia de partir de Catalunya i comptar, això sí, amb el suport d'aquells diputats i intel·lectuals no catalans que pogueren sumar-se a la iniciativa. A més, traslladava la responsabilitat als diputats catalans i els llançava una advertència: si s'enrocaven en el seu egoisme, el temps jugaria en contra seua, puix acabarien perdent la batalla del discurs i, amb aquesta, la darrera esperança de canviar l'*statu quo*. El que calia intentar per tots els mitjans era una ruptura entre les parts que ja fora irreversible:

D. Francisco Cambó, en unas Cortes que no son constituyentes, ha podido plantear, sin obstáculos, un problema de constitución del Estado. Pero no lisonjemos a Cataluña. No se debe a las reiteradas campañas de los parlamentarios catalanes este resultado. Se debe a un núcleo de escritores independientes que en Madrid se desenvuelve hace años y que, siendo hondamente español, desea la renovación de España. Y este grupo de pensadores, de poetas, de publicistas es el que encarna las mismas ideas, en cuanto a la crítica del Estado, que sustentan los catalanistas. Los momentos son de suma gravedad para los parlamentarios catalanistas. Que diputados y senadores lo mediten bien. No nos cansaremos de repetirlo. Si en esta hora crítica para España, los catalanistas vuelven a Cataluña después de haberse limitado a sus reivindicaciones, los simbolizadores del patriotismo caduco habrán triunfado. Gentes de buena fe se unirán por toda España a ellos espiritualmente. «¡Ya veis si teníamos razón!», dirán guiñando maliciosamente el ojo esos representantes del picarismo político. Y entre Cataluña y el resto de España, en esta hora solemne y angustiosa, se habrá abierto definitivamente un abismo: Cataluña, ahora, como antes, atenta exclusivamente a sus propios intereses; el resto de España, hostil a quien pudiendo por su superior cultura, por su nuevo sentido de la vida, salvarle, salvarle en estos instantes terribles, no lo hace y prefiere dejarlo en su marasmo y entregado a logreros y concupiscentes declamadores (Azorín, *Abc*, 21-VI-1916).

Que Azorín es bolcara en aquesta campanya i posara la seua ploma al servei de la causa catalana, fent costat a la necessitat d'una major autonomia i capacitat de decisió per als polítics catalans a Madrid, no ens ha de confondre, però. Una cosa era defensar les bondats del regionalisme i, una altra, ben distinta, transigir amb un nacionalisme català, els plantejaments més maximalistes del qual no compartia. Ho va deixar clar quan, el maig de 1917, arribà a les seues mans una monografia recent publicada. Es titulava *El nacionalismo catalán* i la firmava el periodista i polític, Antoni Rovira i Virgili. A la ressenya que li va dedicar a l'*Abc*, en què demostrava haver llegit el llibre amb interès, s'expressava en aquests termes, a l'hora d'explicar per quins motius es posicionava en contra del nacionalisme exaltat per Rovira i Virgili:

En dos palabras lo diremos: hagan lo que hagan los nacionalistas, no podrán nunca convencernos de que su tesis es liberal, humana y progresiva. No; frente a la afirmación terminante, dogmática de una nacionalidad, y frente a su fomento y corroboración por todos los medios (política, literatura, filología, etc.), está el ensanchamiento de la sociedad humana, el borrar las fronteras, el acabar con los antagonismos, que dividen a los pueblos, el formar de toda la humanidad una gran familia (Azorín, *Abc*, 1-V-1917).

A mesura que les demandes del nacionalisme català es van fer més intenses, en el contingut i en la forma, l'actitud d'Azorín també es va fer forta en el seu rebuig a una postura que, segons ell, suposava un retrocés per a la convivència del país. El febrer de 1919 publicà una columna el títol de la qual, «El despedazamiento de España», no podia ser més eloqüent. En ella carregava contra el que ell considerava que era una aliança antinatural, alimentada per diputats d'esquerres, republicans i socialistes, que, «del brazo de extremados derechistas», demanaven l'autonomia de les regions espanyoles, «en especial de una determinada región española», que ni tant sols s'atrevia a nomenar. No entenia que polítics suposadament revolucionaris i internacionalistes, donaren suport al que, per a ell, significava l'alçament d'una frontera. I com a bon amant de la història que fou, aprofitava l'ocasió per a tornar a advertir sobre el perill de la fragmentació territorial, al·ludint amb ironia al context europeu i al desastre de l'aleshores tot just acabada Primera Guerra Mundial:

Si los planes de los políticos españoles se realizan, Europa, que tantas cosas estupendas ha contemplado en estos últimos años, contemplará una más: el espectáculo de los hombres más eminentes de un país haciendo pedazos, cincuenta mil pedazos, metódicamente, reflexivamente, escrupulosamente, el mapa de una nación (Azorín, *Abc*, 6-II-1919).

Després d'uns anys de silenci, el 1924 tornem a trobar el nom d'Azorín lligat a Catalunya. Al març d'aquell any, fou un dels intel·lectuals espanyols que firmaren el famós manifest redactat per Pedro Sainz Rodríguez amb el títol «Mensaje de elogio y defensa de la lengua catalana» i presentat al Directori militar de Primo de Rivera. En adherir-se a aquell manifest, Azorín mostrava, una vegada més, el seu compromís en la defensa de la catalana com una cultura amb entitat i llengua pròpia. Mesos després, el 26 d'octubre, el ple de la Real Academia Española (RAE) es va reunir en sessió extraordinària per a la seua presa de possessió com a acadèmic. En el seu discurs d'ingrés a la RAE, titulat *Una hora de España (entre 1560 y 1590)*, el nostre autor va recrear un període històric, l'Espanya de Felip II, i també tingué un record per a la Catalunya de l'Edat Moderna, que ell identificava amb el Mediterrani:

Cataluña; tu nombre representa para España la vida, el tumulto, el movimiento, el fervor del mundo durante muchos siglos. En el siglo XVI, ya la vida marcha por otros caminos. Pero la armonía, la euritmia maravillosa de la Grecia antigua, que desde Grecia han venido hasta aquí, serán imperecederas. Cataluña es Valencia, y es Alicante, y es Mallorca (Azorín, 1998: 1556).

Amb la proclamació de la Segona República, el 14 d'abril de 1931, la qüestió catalana reaparegué en l'agenda política nacional. Azorín, que pocs mesos abans de proclamar-se la República havia abandonat el monàrquic diari *Abc* i havia fitxat per *El Sol*, mantingué, des del primer moment, una postura favorable a la instauració d'un règim republicà, al qual va defensar durant uns anys, fins que, com altres intel·lectuals espanyols, acabà desencantant-se amb la forma d'actuar d'alguns dels seus polítics. De fet, en desaparèixer *El Sol*, s'embarcà, juntament amb altres col·laboradors, en les següents empreses periodístiques de Nicolás María de Urgoiti: els diaris republicans *Crisol* i el seu successor, *Luz*. Precisament a *Crisol* publicà un dels seus articles més coneguts sobre Catalunya. Al text, titulat «En su integridad» i publicat el 19 d'agost de 1931, Azorín s'atreveia a dir, sense complexos, que Catalunya tenia una «vitalidad pròpia» i que, per això mateix, «es una nació». Després de fer un repàs a alguns dels episodis de la història catalana, que coneixia bastant bé, conclouia el seu article argumentant que, segons ell, el govern de la República havia de ser generós amb els catalans i concedir-los l'autonomia que reclamaven, sense regatejar-los res, perquè no res es podia regatejar als qui tant havien fet per la resta d'Espanya:

Una historia de siete o más siglos; en esa historia, cuatro centurias de inquietud. De inquietud para Cataluña y de preocupación para el resto de España. No ha habido sosiego ni para Cataluña ni para el resto de España en ese largo período. Se ha hecho todo lo que se ha podido, por parte de Cataluña y por parte de España, para evitar la inquietud de unos y la preocupación de otros, y no se ha podido. No se ha podido en cuatro siglos y no se podría en otros cuatro. Ya es hora de que la inquietud y la preocupación terminen. Cataluña tiene derecho a vivir su vida. El resto de España debe, sin más dilación, hacer que Cataluña viva su vida. ¡Que acabe la fiebre de cuatro siglos! Todo debe hacerse con elegancia y pulcritud. Vamos a ver si esta Cámara, en que hay quienes quieren hacer el jabalí y lo que hacen es otra cosa; si esta Cámara, en que los jóvenes se muestran tan ufanos de su juventud, flor de un día, y en que los viejos no saben expresar en qué la edad provector rivaliza con la moza y aun la vence; si esta Cámara sabe colocarse a la altura de lo que la realidad reclama en este momento histórico para España y para Cataluña. La voz de un transeúnte, que no tiene voto, simple voz de la calle, es la de que a Cataluña debe dársele todo lo que pide en su integridad. En su integridad y sin regateos. Todo y en el acto. Con pulcritud y elegancia. Y así terminará cordialmente el desasosiego de cuatrocientos años (Azorín, *Crisol*, 19-VIII-1931).

Dues setmanes més tard, en coherència amb el que havia estat el seu discurs des del principi, Azorín publicava un extens article, «Palabras a Cataluña», on es dirigia directament tant als seus lectors espanyols, com als polítics catalans. Als primers els insistia en el fet que l'autonomia de Catalunya era desitjable, merescuda i inevitable. Als segons els recordava que, si finalment s'aconseguia l'objectiu, havien de ser magnànims i no apropiar-se en exclusiva del triomf, sinó admetre que, de la mateixa forma que l'arribada de la República havia estat la culminació d'un esforç col·lectiu, l'hipotètic Estatut d'Autonomia de Catalunya era, també, el resultat del treball de molta gent; entre altres, dels periòdics republicans espanyols i dels seus fundadors (no en citava cap en concret, però és obvi que pensava en *Crisol*, el seu diari d'aquell moment, i en el seu fundador, Nicolás María de Urgoiti, que ja havia fundat *El Sol*, el 1917), l'aportació dels quals, segons ell, calia ponderar en la justa mesura. Paga la pena reproduir un fragment de l'article per a comprovar el mesuratge amb què Azorín argumentava la seua postura, contraposant el que hi havia de racionalitat i el que hi havia d'emotivitat en la reivindicació catalana, per a apel·lar a l'empatia dels seus lectors i convèncer-los que allò que demanava Catalunya era just i que en no res perjudicaria la resta d'Espanya. Quasi noranta anys després, les seues paraules cobren, avui, una inusitada actualitat:

La cuestión de Cataluña es una cuestión de razonamientos y de sentimientos; una cuestión científica y una cuestión sentimental. Hace mucho que las razones han pasado, en el problema de Cataluña, a segundo lugar. El sentimiento lo domina ahora todo. Y cuando el sentimiento se ha infiltrado en una masa nacional, podréis hacer todo lo que queráis para combatirlo o paliarlo, pero no conseguiréis nada. Sería preciso para acabar con el sentimiento, acabar con los moradores de la nación y arrasar todas sus ciudades. Contra el sentimiento, en las colectividades y en los individuos, no es posible luchar. Cataluña —si las flaquezas de los parlamentarios reunidos en Madrid, en los que no tenemos ninguna confianza, no se atraviesan— va a tener su plena soberanía. Y si esas flaquezas de los parlamentarios se opusieran, la atendería también; la presentación en la asamblea del memorial catalán debe ser considerada como un mero trámite de cortesía, y nada más. Y ya que vais a ser libres, catalanes, queridos, amigos, procurad serlo con dignidad. No os ufanéis los dirigentes, con petulancia infantil, de haber traído vosotros la libertad y la República; una larga cadena de generaciones ha trabajado [sic] por traer lo que ahora adviene; es todo el pueblo catalán, y no vosotros solos, el que habrá traído la República; habrán sido todos los intelectuales de Cataluña los que, operando sobre la masa, a lo largo del tiempo, la han ido saturando de la idea de libertad. Si algún gran periódico, en los últimos tiempos de servidumbre, realizó el esfuerzo decisivo para que la República viniese, no olvidéis, por lo menos, de dar representación en vuestra asamblea al fundador y al director de ese diario; lo contrario sería tanto como una negrísima ingratitud, una indignidad solemne (Azorín, *Crisol*, 2-IX-1931).

El 4 d'agost de 1932, amb l'avantprojecte d'Estatut d'Autonomia de Catalunya (conegut com l'Estatut de Nuria, per haver-se redactat en aquesta localitat de la comarca gironina del Ripollès) ja tramitat per la Generalitat i ratificat en referèndum, però encara pendent de ser aprovat per les Corts (fet que va ocórrer el 9 de setembre), Azorín afirmava al periòdic *Luz* que les regions espanyoles «que tenguin vitalidad para serlo, deben ser autònomes». A més, afegia que l'autonomia havia d'anar acompanyada d'un reconeixement a la llengua catalana i de la creació d'una universitat pròpia, com l'instrument necessari per potenciar el desenvolupament de la cultura catalana. Tot i que uns anys abans havia retret als diputats socialistes que s'alinearen amb la dreta espanyola per a defensar el nacionalisme català, ara rectificava la seua postura i admetia que l'internacionalisme no estava renyit amb la defensa de les autonomies: «lo que con las autonomías fomentamos es precisamente el internacionalismo. Internacionalismo que es, en su esencia, diversidad y comprensión de la diversidad. Internacionalismo que abarca la variedad en lenguas

y en sistemas de todas las manifestaciones del pensamiento nacional» (Azorín, *Luz*: 4-IX-1932). Per a ell, una cosa era el nacionalisme que exigia la independència o la separació entre Catalunya i Espanya, fet a què ell s'oposava frontalment; i una altra diferent era el regionalisme o sobiranisme català que pretenia viure autònomament, fet que ell no sols acceptava, sinó que defensava una vegada i una altra, com estic tractant de demostrar.

El 1935, el periodista i polític Francisco Gómez-Hidalgo, diputat d'Unió Republicana a les Corts de la República, publicà un llibre titulat *Cataluña-Companys*, el pròleg del qual el va firmar Azorín. En aquest, el nostre autor explicava als lectors que, abans de redactar-lo, havia anat a visitar l'expresident de la Generalitat de Catalunya, Lluís Companys. Ho havia fet a la presó Modelo de Madrid, on Companys i la resta del seu govern havien estat traslladats per ser jutjats pel Tribunal de Garanties Constitucionals de la República, acusats d'haver proclamat l'Estat Català dins de la República Federal Española, el 6 d'octubre de 1934. El pròleg d'Azorín al llibre de Gómez-Hidalgo era un atac al centralisme espanyol i una defensa de la plurinacionalitat del país: «España es varia y múltiple. Dentro del área ibérica alien-tan diversas nacionalidades. Las constriñe en su espontaneidad una estructuración violenta y secular. España tenía antes de la unificación forzada, una espontaneidad que fue reprimida» (Azorín, 1935: 8). Aquest procés d'uniformització que, segons ell, havia començat amb el matrimoni dels Reis Catòlics, havia volgut eliminar la diversitat del poble espanyol, però no ho havia aconseguit, perquè aquesta havia subsistit de forma soterrada. El cas de Companys, en particular, i de Catalunya, en general, demostrava l'existència a Espanya d'una absoluta manca de sensibilitat amb les cultures diferents a l'hegemònica, com era la castellana. Aquell mateix any, en un article publicat al diari *Ahora*, tornava a la càrrega per a defensar, per enèsima vegada, que l'autonomia de Catalunya podia ser beneficiosa per a tots, perquè s'havia demostrat que la unificació imposada per la monarquia hispànica no havia funcionat. Els distints pobles espanyols havien perdut el seu caràcter propi i l'autonomia era una ferramenta ideal per a recuperar-lo:

¿Por qué España no ha de recobrar la libertad de movimientos de que gozaba antes de la unificación operada por Isabel y Fernando? La unificación es infecunda. Con la unificación desaparece la espontaneidad en el pueblo. De esa unificación bárbara ha nacido la realidad de la leyenda negra. Leyenda que no es leyenda, sino materia auténtica. Tan auténtica en los tiempos pasados como en los presentes. Auténtica en Jerez y en Barcelona, en 1892 y en 1896, como en Cuba y Filipinas, con motivo de las guerras coloniales. [] Los pueblos de España

no recobraron su fecunda espontaneidad. En el silencio de la casa catalana, en el campo, pensamos en Cataluña y en Castilla. La azada castellana y la azada mediterránea; son distintas; pero todo es trabajo. El trabajo alienta sus reivindicaciones profundas, que habrá que realizar. Camino para lograrlo es la autonomía de los pueblos de España (Azorín, *Ahora*: 9-V-1935).

Com ara sabem, aquest camí de les autonomies acabà de forma abrupta i violenta, com la mateixa República, quan la victòria del bàndol revoltat a la Guerra Civil va donar inici a la dictadura de Francisco Franco. El que mai no desaparegué fou l'estima que Azorín va sentir per Catalunya i l'afecte que va professar a la seua gent. La darrera prova d'açò ens la va donar en una data tan tardana com 1966, a penes un any abans de morir, quan l'alcalde franquista de Barcelona, Josep Maria de Porcioles, feu una visita oficial a l'Ajuntament de Madrid i fou obsequiat pel seu homòleg, Carlos Arias, amb una edició especial de *Madrid*, l'emotiu llibre de memòries on Azorín havia contat els seus primers anys a la capital d'Espanya, on havia arribat a principis de segle, sent un jove aspirant a la glòria literària. Per a quedar bé amb el seu convidat barceloní, l'alcalde madrileny demanà al ja nonagenari escriptor que posara una dedicatòria en aquell exemplar per a Porcioles, però, en compte de personalitzar-la en el polític, ell volgué dedicar el llibre a Barcelona y va escriure: «A la capital del Principado, desde arriba, Madrid, hacia el Mediterráneo. Con toda cordialidad» (Tarín-Iglesias, *Abc*: 3-III-1967). Paraules d'amor, senzilles i tendres, amb què Azorín es va acomiadar, sense saber-ho, d'una cultura, la catalana, i d'una ciutat, Barcelona, per les quals sempre demostrà tenir no sols un profund respecte, sinó, també, una innegable estima. ◀

BIBLIOGRAFIA CITADA

- ALBEROLA, Miquel: «Azorín, el confidente de Maura en Cataluña», *El País*, 27-I-2020.
- AZORÍN: «Si Cataluña quisiera », *La Vanguardia*, 6-VI-1916.
- «La cuestión catalana», *Abc*, 8-VI-1916.
 - «El patriotismo», *Abc*, 11-VI-1916.
 - «El único medio», *La Vanguardia*, 13-VI-1916.
 - «El deseo de todos», *Abc*, 15-VI-1916.
 - «La verdad a los catalanistas», *Abc*, 21-VI-1916.
 - «España: el nacionalismo», *Abc*, 1-V-1917.
 - «El despedazamiento de España», *Abc*, 6-II-1919.
 - «En su integridad», *Crisol*, 19-VIII-1931.

AZORÍN: «Palabras a Cataluña», *Crisol*, 2-IX-1931.

— «Autonomías», *Luz*, 4-VIII-1932.

— «Todo un pueblo», *Ahora*, 9-V-1935.

— «Prólogo», en F. Gómez-Hidalgo, *Cataluña-Companys*, Madrid, Librería Enrique Prieto, 1935.

— *Artículos olvidados de J. Martínez Ruiz*, estudio, notas y comentarios de texto de José María Valverde, Madrid, Narcea, 1972.

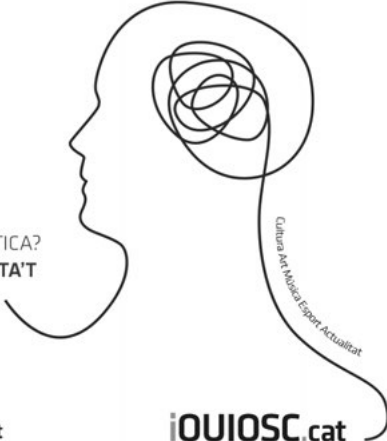
— *Una hora de España (entre 1560 y 1590)*, en *Obras escogidas*, vol. II, coordinadas por Miguel Ángel Lozano Marco, Madrid, Espasa Calpe, 1998.

«Azorín, en Barcelona», *Abc*, 30-III-1906.

JULIÀ, Santos: «Despertar a la nación dormida: intelectuales catalanes como artífices de la identidad nacional», *Historia y Política* 8, 2002, p. 89.

TARÍN-IGLESIAS, José: «La postrer dedicatoria azoriniana a Barcelona», *Abc*, 3-III-1967.

T'INTERESSA LA POLÍTICA?
L'ECONOMIA? **CONNECTA'T**

Tot el que t'interessa, ho trobaràs a iQUIOSC.cat

iQUIOSC.cat és el quiosc digital amb la més àmplia oferta de mitjans de comunicació en català. Diaris, revistes, premsa comarcal de pagament i gratuïta al teu abast a www.iquiosc.cat

Descarrega't l'aplicació gratuïta* al teu mòbil o tauleta i emporta't amb tu més de 200 publicacions per llegir quan vulguis i on vulguis.

Els mitjans del país t'ho posen fàcil, fes-te d'iQUIOSC.cat

*App disponible per iPad/iPhone (iOS6 o superior) i Android (4.1 o superior)

iQUIOSC.cat

